

УДК 811.161.2

СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У РОЗВІДКАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Юрса Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті подано відомості про бачвансько-сримський варіант української літературної мови. Значну увагу приділено розгляду досліджуваної проблеми у працях відомого українського мовознавця, фольклориста Володимира Гнатюка.

Ключові слова: бачвансько-сримська говірка, русинська мова, руснаки.

Юрса Л. В. Статус бачванско-сримского варианта украинского литературного языка в работах Владимира Гнатюка. В статье изложены сведения о бачванско-сримском варианте украинского литературного языка. Особое внимание уделено рассмотрению исследуемой проблемы в работах украинского лингвиста, фольклориста Владимира Гнатюка.

Ключевые слова: бачванско-сримский говор, русинский язык, руснаки.

Yursa L. V. The status of bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language in the works by Volodymyr Hnatyuk. The article focuses on bachvansko-srymsky dialect. Special attention is drawn to the key characteristic features of the dialect. Special attention is paid to the works by the popular Ukrainian linguist Volodymyr Hnatyuk. Volodymyr Hnatyuk was a well-known linguist, folklorist and cultural figure. He devoted all his life to studying Ukrainian language, literature, which contributed to the development of culture in general.

It is indicated by the origin of the bachvansko-srymsky version of the Ukrainian literary language. Volodymyr Hnatyuk was one of the first who started studying the bachvansko-srymsky dialect as an alternative to the Ukrainian literary language. His folkloric researches are the basis for the dissolution of the bachvansko-srymsky dialect as a variant of the Ukrainian literary language.

In his writings Volodymyr Hnatyuk submits the functioning of the bachvansko-srymsky dialect, its origin. The author points out a number of borrowings from other languages but emphasizes that it does not give grounds for speaking about the affiliation of the dialect to languages other than Ukrainian.

The systematic study of the bachvansko-srymsky dialect did not take place until today. Significant contribution was made by G. Kostelnik, J. Tamash, N. Nady, L. Beley. The bachvansko-srymsky version of the Ukrainian literary language is actively used by Ukrainian settlers of such settlements as: Bachka and Srim, Kerestur, Kotsur.

Ruskiy language is a variant of the Ukrainian language. The bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language is also spoken by settlers in Voevodin and Croatia who moved from the Presov region and the Transcarpathians.

Key words: bachvansko-srymsky dialect, language, linguistics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вивчення історії становлення та функціонування бачвансько-сримської говірки має неабияке значення на сучасному мовному та політичному етапі формування української мови та культури в цілому. Адже неабиякої спекуляції набуває термін «русин», «русинська мова» для дестабілізації політичної ситуації сучасної України. Ще в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на території сучасної західної межі України з'явився антиукраїнський політичний рух неорусинів, які почали боротись за окремішність русинської мови, зокрема її польського (лемківсько-горлицького) та словацького (лемківсько-пряшівського) варіантів.

Бачвансько-сримський варіант української літературної мови виник у результаті природної еволюції місцевих говірок українських переселенців та за всілякого сприяння українських культурних діячів... [6, 7]. Це була єдина можливість зберегти українське коріння перших переселенців.

Варіанти української літературної мови використовують на різних територіях інших держав, де компактно проживають українці. Все це є результа-

том політичної бездієвості, зокрема слабого зв'язку культурних осередків України та українців, що проживають на території Румунії, Польщі, Пряшівщини.

Частково продовжує нав'язуватися думка деякими псевдонауковцями про окремішність русинів серед українського народу як самостійної нації [6, 9].

Технологічний характер доктрини неорусинства виявляється в тому, що вона ґрунтується на суто маніпулятивних положеннях. Основу цієї маніпуляції становить безпідставне привласнення і, щонайважливіше, переосмислення українських етнонімів *руський, русин, руснак* та глотонімів *руська, русинська мова* як таких, що не мають нічого спільного з етнонімом *українець* та глотонімом *українська мова* [2, 58]. Активізація так званих русиністичних досліджень нібито окремішньої культури русинів має виключно технологічний характер, оскільки автори цих досліджень не відзначаються належною гуманітарною підготовкою і тому не спроможні зреалізувати такі амбіційні наукові проекти. Звідси і призначення сучасних русиністичних наукових проектів суто технологічне, а саме – створити,

зокрема в очах світової громадськості, ілюзію існування окремишньої, самобутньої та багатой русинської мови і культури... [2, 58].

Актуальність статті зумовлена відсутністю комплексних праць, які б чітко інтерпретували статус бачвансько-сримської говірки як варіанта української літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бачванська говірка – це варіант української літературної мови із багатьма словацькими, польськими, угорськими, німецькими та сербськими запозиченнями. Самі носії бачвансько-сримської говірки називають її ще: *руська бешета*, а її літературну форму – *руски язык*.

Бачвансько-сримським варіантом української літературної мови послуговуються 25 тисяч рунаків Воєводина. Це нащадки українських емігрантів, які проживають у містах Вербас, Новий Сад, селах Петровці, Руський Керестур, Коцур, Беркасово та інших. Цією говіркою ведуться програми на радіо та телебаченні, навчання у гімназіях, початкових школах, а також на кафедрі русинської мови і літератури в університеті міста Новий Сад.

Бачвансько-сримський варіант української літературної мови вивчали такі мовознавці, як В. Гнатюк, Г. Костельник, Г. Надь, Ю. Тамаш, О. Горбач, Л. Белей.

Найменша кількість запозичень у бачвансько-сримську говірку надійшла із румунської мови. На думку Олекси Горбача, ці запозичення проникли в лемківські говірки «з колонізаційною «волоською» хвилею Карпатами у XIV–XVII ст. і стосуються головно пастушої термінології: *балга* (рум. *Băligă*) «коров'ячка», *бамбух* «шлуднок корови», *бановац* «пожалкувати» [4, 320].

Найбільше запозичень у бачвансько-сримську говірку із території Карпат, яка багата словацькою та лемківсько-українською лексикою. Це й зрозуміло, адже саме із цього регіону відбулись перші переселення до Бачки та Сриму.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – окреслити внесок Володимира Гнатюка в кодифікацію бачвансько-сримського варіанта української літературної мови. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань: 1) ідентифікувати українських русинів Бачки та Сриму; 2) окреслити основні положення наукових праць Володимира Гнатюка, у яких удокладнено належність бачвансько-сримської говірки до української літературної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території колишньої Югославії компактно проживає українська діаспора, яка об'єднує нащадків переселенців із північно-східної Пряшівщини і Закарпаття (ізсер. VIII ст.) та Галичини (кін. XIX ст.), що представляють русинів Бачки та Сриму і є бачванськими русинами. Перші переселення відбулись у села Руський Керестур (1746), Коцур (1765), Новий Сад (1784). Українські русини переїздили на правах вільних громадян, були носіями греко-католицької віри, а також мали свої звичаї та традиції. На цих територіях українські переселенці отримали право на власну освіту, а також мали доступ до церковної літератури. При церкві функціонувала школа, мова викладання якої була *русинська*. У подальшому нові переселенці заселяли території таких населе-

них пунктів, як Шід (1802), Петровці (1834), Вербас (1849), Беркасово (1850), Міклушевці (1850), Бачинці (1850), Андріївці (1902) та інші.

На думку Олекси Горбача, «нові асимільовані лемківські примішки, напевно, ще скріпили український мовний елемент у бачванській говірці, як і почуття національної відрубності від словаків» [5, 309].

Одним із перших кодифікаторів бачвансько-сримської говірки як варіанта української літературної мови був видатний український мовознавець, фольклорист Володимир Гнатюк. 1897 року Володимир Гнатюк провів тривалу фольклорну експедицію на території Бачки. Тут він записав, а згодом опублікував 430 текстів народних пісень, 220 оповідань, народне весілля, а також низку анекдотів.

Сама фольклорна експедиція Володимира Гнатюка та подальша публікація фольклорних текстів із Бачки стала передумовою кодифікації місцевої бачвансько-сримської говірки та утвердження цієї говірки як специфічного варіанта української літературної мови, першу та успішну спробу якої здійснив Г. Костельник 1904 року [6, 11].

1897 року Володимир Гнатюк видає першу книжку шеститомного видання «Етнографічні матеріали з Угорської Русі». Згодом опублікував низку праць, які присвячені югославським русинам, зокрема: «Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині)» (1898), «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» (1900), «Словаки чи русини?» (1901), «Чи закарпатські українці автохтони?» (1922) та ін.

У першій частині однієї з названих праць – «Словаки чи русини?» – В. Гнатюк полемізує із російським лінгвістом О. Соболевським та чеським науковцем Я. Пастернаком, які вважали, що мова західних русинів, які проживають у Бачці, не є говіркою української мови, а словацькою. На підтвердження своєї позиції вони наводили низку філологічних ознак говірки бачванських русинів, характерних для словацької мови, і на цій підставі доходили висновку, що населення, яке використовує цю мову, «повинно бути зараховане до словацького народу» [6, 152]. Володимир Гнатюк спростував усі тези О. Соболевського та Я. Пастернака, обґрунтувавши своє переконання 62 мовними ознаками, які засвідчують спорідненість говорів бачванських русинів та української мови [Там само].

Другу частину праці «Словаки чи русини?» присвячено встановленню національних та мовних меж на території Східної Словаччини. Цей матеріал був продовженням, як слушно зауважує М. Мушинка, попередньої розвідки «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» [Там само]. В. Гнатюк зазначав, що не всіх переселенців потрібно ідентифікувати як русинів, а тільки тих, хто зараховує себе до русинів. Зокрема, автор уважав, що «...при визначуванню границь між Русинами і Словаками – принайменше там, де справа могла би подавати сумніви – буде найліпше держатися того правила: *In dubio melior est conditio possidentis* – і уважати Русинами і Словаками лише тих, що самі себе вважають такими» [7, 63]. Стверджував, що «під словацьким впливом була не лише мова Русинів, але й їх звичаї, обряди... При дослідах треба се мати все на увазі і виказувати докладно, що де наплило від Словаків, а що питоме руське» [7].

Дослідник слушно зауважував, що мова жителів Керестура та Коцура тяжіє до руської, тобто української, аніж до словацької [3, 203]. Аргументував, що «не менше важна річ тут для нас і те, що Бачванські Русини осіли в Бачці під назвою Русинів (згадка Котмана) і під такою назвою завжди фігурували перед властями. Коли б вони були хоч трохи подібні до Словаків, то з ними певно було б сталося те, що з північно-західними Угро-Русинами, яких у статистиці зачислювано раз до Словаків, то знов до Русинів, відповідно до того, як місцевим властям було треба» [7, 38–39].

В. Гнатюк навів критерії, за якими мешканців Керестура та Коцура потрібно вважати русинами, а їхню мову русинською, власне, – варіантом української мови. Автор наголошував, що бачванські русини є русинами передусім тому, що вони самі ідентифікують себе як русини, а також їхні найближчі сусіди вважають їх за русинів. Звісно, як наголошує В. Гнатюк, мова русинів Коцура та Керестура має чимало спільного з іншими мовами (зокрема словацькою), які поруч функціонують. Проте вони не становлять основи тієї літературної мови, якою послуговуються русини Керестура та Коцура [3, 203]. Також дослідник не оминає увагою і згадує, що говірка жителів Балкан з огляду на локалізованість у прикордонній зоні має зв'язок із польською та білоруською мовами [3, 203].

Велике значення мають фольклорні матеріали Володимира Гнатюка, які подають точні відомості з вивчення побуту та культури українців Лемківщини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Русинська мова – це варіант української літературної мови. Русини – частина українського народу, українці. Історично так склалося, що значна частина русинів проживає на різних територіях інших держав, але вони вважають себе єдиною нацією – українцями.

Бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови. Зрозуміло, що розмовна говірка відрізняється від інших говірок української літературної мови, бо сформувалась на основі перехідних українсько-словацьких діалектів Південно-західної Лемківщини. Із метою усунення різних спекуляцій та маніпуляцій бачвансько-сримський варіант української літературної мови потребує остаточного утвердження. Адже наявність у мові чималої кількості говірок не дає право висувати псевдогіпотези щодо існування окремішності власне мови чи народу. Ці питання повинні врегульовуватись не тільки в мовознавчій площині, але і виробленням та застосуванням дієвої мовної політики держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Українці й українська мова на Балканах (Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина) / Любомир Белей // Дивослово. – 2008. – № 8. – С. 42–48.
2. Белей Л. О. Неорусинство у контексті сучасної України / Л. О. Белей, Л. Л. Белей // Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. – 2017. – № 1. – С. 57–61.
3. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Розправи и статі о Руснацах Бачкей, Сриму и Славонії / Володимир Гнатюк. – Нови Сад : Руске слово, 1988. – Т. V. – 366 с.
4. Горбач О. Лексика говірки бачвансько-сримських українців / Олекса Горбач // Науковий збірник музею української культури в Свиднику. – 1969. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 309–349.
5. Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / Микола Мушинка // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції. – Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. – Т. 207. – 332 с.
6. Юрса Л. Історія бачвансько-сримського варіанта української літературної мови : [хрестоматія] / Людмила Юрса // ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара / [відп. ред. Любомир Белей]. – Львів, 2015. – 175 с.
7. http://shron1.chtyvo.org.ua/Hnatiuk_Volodymyr/Slovakychy_Rusyny7_Prychynky_do_vyiasnena_sporu_pro_natsionalnist_zakhidnykh_Rusyniv.pdf.